

KUITUYMPÄRISTÖSTÄ KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN – tekstiilikonservaattorin ensi
askeleita kohti kulttuuriympäristön asiantuntijuutta

Miten kuvassa olevat sukat liittyvät tähän maisemaan? Olen neulonut sukat alpakkalangasta, jonka itse kehräsin mummun äidiltä perityllä rukilla. Karstasin ja kehräsin terassilla, jolta olen tämän kuvan ottanut. Kuidut ovat peräisin naapurissa sijaitsevan maalaistalon lemmikkialpakasta. Tekstiilit ovat siis syntyneet täällä, niiden koko tuotantoprosessi on tapahtunut tässä maisemassa. Sukkien hiilijalanjälki on nolla, ellei minun henkilökohtaisia tai Eetu-alpakan eläinkohtaisia päästöjä huomioida.

Ihminen vaikuttaa jatkuvasti ympäristöönsä, hän tekee valintoja ja jättää jälkeensä useita todisteita olemassaolostaan. Seuraaville sukupolville siirtyvä perintö on esineitä, rakennuksia, viljeltyä peltomaata, hoidettua metsää, kaupunkimiljöötä tai koskematonta luontoa. Perintö on laadultaan myös henkistä kuten filosofiaa, uskontoja, uskomuksia tai toimintatapoja, kädentaitoa, esitettyä taidetta. Janne Vilkunin sanoin ”Ihminen luo kulttuuria ottamalla haltuunsa aineellista ja aineetonta ympäristöään”.

Tekstiilikonservaattorina olen työskennellyt erilaisten kuitujen parissa ja tutkinut ympäristöäni pääasiassa tekstiilien materiaalisten ominaisuuksien kautta. Toimenpiteet – kohdistuivatpa ne sitten itse kohteeseen tai sen ympäristöön – olen tehnyt aina hyvin suojelevasta näkökulmasta. Kohteeseen koskiessa pääperiaatteenani on olemassa olevan materiaalin säilyttäminen. Tämän hyvin suojelevan asenteen takia, en opintojeni alkaessa

osannut lainkaan ajatella, miten monesta näkökulmasta kulttuuriympäristöä voidaan KUOMA:n kouluttamin silmin tarkastella.

Mitä kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan? Luon aluksi lyhyen katsauksen siihen, miten kulttuuriympäristö käsite on suomalaisessa viranomaishallinnossa muotoutunut nykyiseen muotoonsa. Kulttuuriympäristö -sana on kohtalaisen uusi. Vasta viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana se on alkanut tulla tutuksi hallinnon, politiikan ja elinkeinoelämän kielessä. Sitä käytettiin ensimmäisiä kertoja 1970-luvulla, mutta vasta 1990-luvulla käsite siirtyi varsinaisesti osaksi kulttuuriperinnön hallinnan kieltä ja on nykyisin yksi sen keskeisimmistä käsitteistä lainsäädännössä sekä hallinnollisissa ja poliittisissa linjauksissa. Vielä 1990-luvulla kulttuuriympäristö on tosin tarkoittanut lähestulkoon samaa kuin rakennettu ympäristö. 2000-luvulle tultaessa käsitteen käyttö laajeni tarkoittamaan ympäristöjä, jotka syntyvät ja muokkautuvat ihmisen toiminnan myötä. Tällöin rakennetun ympäristön lisäksi kulttuuriympäristöiksi alettiin lukea mukaan arkeologisia kohteita, kulttuurimaisemia ja perinnebiotooppeja. Joitain vuosia myöhemmin määritelmään lisättiin mukaan näkökulma ajan kulumisesta. Vuonna 2009 Leena Lahdenvesi-Korhosen kirjoittamassa, alueellisia kulttuuriympäristöohjelmia varten laaditussa oppaassa, kulttuuriympäristö määritellään ympäristöksi, jota ihminen on ajan kuluessa muokannut ja jossa historian eri vaiheet ovat näkyvissä. Myös valtioneuvoston periaatepäätöksessä kulttuuriympäristöstrategiaksi vuosille 2014–2020 kulttuuriympäristö määritellään jo hyvin laajasti.

”Kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan ihmisen toiminnasta tai ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntynyttä, erilaisia ja eri-ikäisiä elementtejä käsittävää kokonaisuutta – ihmisten päivittäistä ympäristöä.”
(Opetus- ja kulttuuriministeriö, Ympäristöministeriö 2014).

Nykyisessä määritelmässä kulttuuriympäristöiksi luetaan siis kaikki ympäristöt, joihin ihminen on jollain tapaa vaikuttanut. Tapa vaikuttaa voi konkreettisten toimien lisäksi olla henkistä, sillä kulttuuriympäristöön sisältyy myös aineettomia merkityksiä, kuten aineettomassa kulttuuriperinnössä. Hyvin laajasti katsottuna myös luonnonvaraiset ympäristöt voidaan laskea kulttuurikohteiksi. Näkemys perustuu siihen, että luonto ei ole niitä luonnoksi määritellyt, vaan ihminen on ottanut ne haltuunsa määrittelemällä ja nimeämällä, ja tehnyt siten niistä kulttuuria.

Miksi on tärkeää, että kulttuuriympäristön käsite on laajennettu kattamaan kaikkea aineellista ja aineetonta ympäristöä? Voisin hyvin mielelläni ajatella, että määritteet kuten vanha, aito, alkuperäinen, koskematon ja kaunis, kuvaisivat parhaiten kulttuuriympäristöä. Mutta miten mieltää kulttuuriympäristöksi myös sellainen ympäristö, joka on voitu jopa pilata tekemällä sinne jotain uutta. Esimerkkinä 1940–50-luvun rintamiestalo, jonka kylkeen on 1970 -luvulla rakennettu täysin eri tyylinen ja eri materiaaleista tehty elintasosiipi, kulttuuriympäristöäkö? Kyllä, mutta mikä kulttuuriympäristössä on vaalimisen arvoista, onkin eri asia. Osa kulttuuriympäristöihin kuuluvista elementeistä on määritelty erityisen arvokkaiksi ja haavoittuviksi ja ne kuuluvatkin siten itseoikeutetusti erityisen, lailla säädetyn suojelun piiriin. Mutta kulttuuriympäristöllä on myös muita tärkeitä merkityksiä. Kulttuuriympäristön on tarkoitus toimia ihmiskunnan muistina kokonaisvaltaisesti. Vuonna 1964 Ateenassa annetussa kulttuuriperintöä koskevassa

julistuksessa aiemmin autenttisuutta korostavan näkökulman rinnalle esiteltiin uusi näkemys, jonka mukaan kohteissa nähtävät kerrostumat ovat yhtä arvokkaita kuin alkuperäiset, sillä ne ovat todisteita sivilisaatiosta. Kun tarkastellaan ihmisten ja ympäristön vuorovaikutusta, on tärkeää olla kiinnostunut myös kohteista, joissa perinteisesti hyvinä pidetyt arvot eivät toteudu. Ihmisen toiminnan seurauksena syntynyt epämiellyttävä ympäristö on täten yksi tärkeä tutkimuskohde.

Kulttuuriympäristö on siis, mitä suurimmassa määrin ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta. Parhaimmillaan se vahvistaa ihmisten identiteettiä ja luo alueille viihtyvyyttä. Se on kansallinen, alueellinen ja paikallinen voimavara, jota voidaan hyödyntää myös taloudellisesti. Se tukee uusien elinkeinojen syntymistä sekä vahvistaa olemassa olevien kehittymistä esimerkiksi hyödyntämällä kulttuuriympäristön luomaa positiivista imagoa. Vastaavia positiivisia ja hyödynnettävissä olevia vaikutuksia on nostettu esiin myös aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä koskevassa Euroopan neuvoston puiteyleissopimuksessa, joka kansainvälisesti tuli voimaan 2011. Suomi ratifioi kyseisen Faron sopimuksen vuonna 2017. Kulttuuriympäristön hyödyntäminen merkittävänä kulttuurisena, taloudellisena, sosiaalisena ja ekologisena voimavarana ja uuden toiminnan mahdollistajana, on yksi suomalaisen kulttuuriympäristöstrategian kolmesta päätavoitteesta.

Erittäin tärkeää on kuitenkin huomioida ja valvoa, että kulttuuriympäristön hyödyntäminen voimavarana tapahtuu vastuullisesti. Toinen kulttuuriympäristöstrategian keskeisistä tavoitteista onkin vahvistaa kestävä kehitystä. Strategian mukaan ympäristö, ihmiset ja talous tulee pitää tasavertaisina tekijöinä päätöksenteon yhteydessä. Ihmisten harjoittaman taloudellisen ja aineellisen toiminnan tulee olla ekologisesti kestävä, jolla varmistetaan luonnon monimuotoisuuden säilyminen ja ekosysteemien toimivuus. Myös talouden tulee olla kestävä ja perustua tasapainoiseen kasvuun. Lisäksi kehityksen tulee olla vielä sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä tavoitteenaan taata hyvinvoinnin edellytysten siirtyminen sukupolvelta toiselle.

Vastuun jakautumista voidaan esittää ”kuusipuu”-mallilla, jossa leveä ja vankka tyviosa kuvaa kansallista toimijatasoa, sen yläpuolella hieman kapeampi rungonosa maakunnallisia ja paikallisia toimijoita ja puun huipulla ovat kansalaiset. Yksilön toiminnan merkitys ei ole vähäpätöistä, ja sen takia se näyttäytyykin mallissa huipulla, erittäin tärkeänä tekijänä. Jo perustuslain (731/1999) 20 § mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Yksilö voi omilla toimillaan, kuluttajatottumuksillaan ja valinnoillaan, niin työssään kuin henkilökohtaisessa elämässään, vaikuttaa suurestikin vallalla oleviin markkinoihin esimerkiksi suosimalla kestävä kehityksen tuotteita.

Jotta vastuullinen ajattelu muodostuisi ihmisillä enimmäksä määrin itseisarvoksi, kaikkien valintojen ratkaisevaksi tekijäksi, tarvitaan määrätietoista kulttuuriympäristöön suuntautunutta opetusta jo varhaiskasvatuksesta lähtien. Yhteiskunnassa toimivat lapsi- ja nuorisotyötä tekevät järjestöt ova tärkeässä roolissa, jotta ihmisille syntyisi sisäinen halu toimia ympäristönsä parhaaksi.

Yksilön vastuun rinnalla vastuu kulttuuriympäristöasioista kuuluu oleellisesti myös yhteiskunnalle. Kulttuuriympäristöstrategian kolmas tärkeä tavoite on hyvä hallinto. Yhteiskunnan organisaatioissa vastuu kulttuuriympäristöstä jakautuu useille eri hallintoaloille ja eri hallinnon tasojen tehtäviin. Ministeriöiden vastuualueena ovat lainsäädäntö ja kehittämistehtävät. Toimeenpanotehtäviä hoitaa valtion aluehallinto. Käytännössä vastuutehtävät, kuten kulttuuriympäristön suojelu ja hoito, suunnitellaan ja toteutetaan alueelle laadittujen kulttuuriympäristöohjelmien kautta.

Juuri kulttuuriympäristön moninaisen luonteen takia, sen hallinnointi vaatii onnistuakseen useiden eri alojen asiantuntijoiden ja toimijoiden välistä hyvää keskusteluyhteyttä ja yhteistyötä. Käytännössä näiden eri tahojen välillä huomattiin olevan tilaus myös ”neuvottelijoille”, jotka ymmärtäisivät sekä hallinnon että toteuttavan osapuolen prosesseja. Jyväskylän yliopiston taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos osallistui jo 2000-luvun alussa Keski-Suomen maakunnallisen kulttuuriympäristöryhmän (MAKU) työskentelyyn, jonka myötä syntyi hanke Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisterikoulutuksesta (KUOMA). Koulutusohjelmassa kootaan yhteen eri taustoilta tulevia kulttuurialan opiskelijoita ja asiantuntijoita, jotka omasta lähtökohdastaan riippuen opiskelevat kulttuuriympäristön tutkimusta museologian, nykykulttuurin tutkimuksen, taidekasvatuksen tai taidehistorian näkökulmasta. Heistä koulutetaan asiantuntijoita kulttuuriympäristöä koskeviin päätöksenteon prosesseihin ja tällä tiellä minäkin olen, museologia pääaineenani.